

PUHEEN- JA KIELENTUTKIMUKSEN KENTÄLTÄ

Koonnut Lea Nieminen

Kielen keinot ja kielimaisemat

Kielellä on keinonsa, joilla ilmaista merkityksiä ja merkitysvivahteita. Usein samoja keinoja käytetään moniin tarkoituksiin. Esimerkiksi verbin persoonamuodoilla ilmaistaan kyllä tekijä, mutta jotkut persoonamuodot ovat laajentuneet myös viittaamaan johonkin yleisempään, geneeriseksi ymmärrettävään tekijään. Tätä näkökulmaa tarkastelee Milla Uusitupa (2017) väitöskirjassaan *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*.

Uusitupa keskittää tutkimuksensa yksikön toisen ja kolmannen persoonan verbimuotoja sisältäviin lauseisiin, joiden tekijäviittaus voidaan tulkita avoimeksi eli se voi tarkoittaa ketä tahansa lauseen kuvaamassa tilanteessa olevaa henkilöä: *kun keviällä kuulet kuikan äänen ni silloin pitäis mukki kiäntiä* 'kun keväällä kuulet kuikan äänen, niin silloin pitäisi kuperkeikka heittää'. Uusitupa osoittaa myös, että yksikön toinen ja kolmas persoona esiintyvät hiukan erilaisissa konteksteissa. Toista persoonaa käytetään yleisimmin konkreettisia verbejä sisältävissä kuvauksissa, kun taas kolmannen persoonan lauseille on tyypillistä, että pääverbin rinnalla on myös modaalinen verbi kuten *soaba* 'saada' tai *voija* 'voida'. Verbimuotojen käytössä on myös alueellisia eroja. Rajakarjalaismurteet sijoittuvat maantieteellisesti suomen itämurteiden ja karjalan kielen väliselle alueelle. Mitä lähempää karjalan kielen aluetta puhuja on kotoisin, sitä enemmän näyttää käytössä olevan yksikön toinen persoona avoimen viittauksen funktiossa, kun taas yksikön kolmannen persoonan käyttö on yleisempää lähempänä suomen itämurteiden aluetta.

Mikä tekee mielenkiintoiseksi sen, että tutkimuskohteena on Suomen nykyisen alueen ulkopuolella puhuttu murre? Tutkimuksen tärkeintä antia on se kuva, joka muodostuu jatkumosta lähisukukielten välillä. Ero rajakarjalaismurteiden itäpuolella puhuttavan karjalan ja länsipuolella puhuttavan suomen välillä ei ole selkeä vaan asteittainen. Mielenkiintoinen sivujuonne on, että yksikön toisen persoonan käyttö avoimena viittauksena on tullut meille tutuksi myös nykypäivänä: *"Kun sä ajat formulaa, sä et ajattele mitään muuta."* Mika Häkkisen viljelemä ns. *sinä*-passiivi on sama rakenne, minkä Uusitupa havaitsi rajakarjalaismurteista. Se on päässyt lähelle paalupaikkaa ärsyttävimpien kielen piirteiden listalla (ks. Joronen, 2008), ja yksi ärsytyksen perustelu on ollut se, että rakennetta on pidetty englannin kielen vaikutuksena. Varmasti englanti on ollut rakenteen käyttöönotossa suureksi avuksi, mutta löytyy tämä kielen piirre siis ihan omastakin takaa.

Indoeurooppalaisista kielistä kuten englanti tai saksa meille on tullut tutuksi futuuri, tulevaan viittaava aikamuoto. Suomen kielessä ei ole erillistä aikamuotoa tähän tarkoitukseen, mutta sehän ei tietenkään estä meitä ilmaisemasta myös futuurisia merkityksiä. Miia Karttunen (2018) on väitöskirjassaan *No pitää kahtoo: puhujan tulevan toiminnan ilmausten kielioppia ja pragmatiikkaa* selvittänyt systemaattisesti niitä keinoja, joilla tulevaan tekemiseen viitataan Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa ja nykypuhekielessä. Yleisimpiä, prototyyppejä rakenteita Karttusen aineistossa olivat indikatiivin presensmuodot, sekä nollapersoonainen *pitää tehdä* -tyyppinen rakenne (*kohan tuo vesisail loppuu, ni pitää sittel lähtee korjaamaa*). Tavallisimpia persoonia rakenteissa olivat yksikön ensimmäinen ja kolmas persoona sekä passiivi.

Karttusen tutkimus paljastaa, miten moniulotteisia kielen rakenteiden merkitykset ovat. Tulevaan

tekemiseen viittaaminen ei ole vain futuurinen ilmaus, vaan se ilmaisee myös erilaisia pragmaattisia funktioita: futuurinen rakenne voi olla samalla esimerkiksi lupaamista (*mä voisin ottaa nuo teijäm paperit ja tuota, vähäv vielä vilikastaj jos - -*), tarjoutumista (*- - - et jos mie aukasen ton neuvotteluti-lan*), suunnittelemista (*no pittää tuota Ollin kansas sotataj jotta, kumpi soittaa sitte*) tai arvelemista (*saatan työelämässä ollaj jo sillon että en tijäs sitten tiijä*). Tämä on teoreettisesti merkittävä havainto. Lisäksi futuuri-ilmauksiin sisältyy modaalinen aspekti. Koska tulevaa toimintaa ei voi ilmaista täysin varmana, ilmaus tuo esille myös puhujan asenteen toiminnan mahdollisuutta, välttämättömyyttä tai kannattavuutta kohtaan. Lisäksi rakenteet ilmaisevat puhujan halukkuutta, aikomusta ja sitoutumista tulevaan tekemiseen.

Kieli ja sen keinot välittää merkityksiä ovat olennainen osa meitä ja identiteettiämme. Kieli ja kielet ovat myös tärkeä osa näkyvää fyysistä ympäristöämme. Sosiolingvistiikan ja soveltavan kielitieteen näkökulmia yhdistelevä kielimaiseman tutkimus on yksi tapa hahmottaa kielellistä ympäristöämme ja kielenkäyttöä. Kielimaisemalla tarkoitetaan tekstejä kauppojen ikkunoissa, mainoksissa, julisteissa, virallisissa kylteissä, liikennemerkeissä, tienviitoissa ja niin edelleen; kyse on siis julkisen ympäristömme tekstimaailmasta (Gorter, 2006).

Vaino Syrjälä (2018) on väitöstutkimuksessaan *Namn – språk – ställe: Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum* perehtynyt Karjaan ja Kauniaisten kielimaisemaan erisnimien kautta. Seutuja yhdistää suomenruotsalaisuus. Monimenetelmäisessä tutkimuksessa Syrjälä on analysoinut suomen ja ruotsin käyttöä niin virallisissa nimikylteissä kuin kaupallisissakin nimissä. Kyselytutkimusosiossa hän on selvittänyt sekä suomen- että ruotsinkielisten asukkaiden nimenkäyttökäytänteitä. Lisäksi hän on kerännyt kahden helsinkiläisen esikaupunkialueen nuorilta havaintoja ja näkemyksiä asuinpaikkansa kielimaisemasta.

Syrjälän tutkimustulokset osoittavat, että kaksikielisiksi määritellyillä alueilla ruotsin kieli on näkyvästi läsnä nimissä ja asukkaat myös tiedostavat tämän. Syynä tähän tosin on virallisten nimikyltten suuri määrä – niissä molempien kielten käyttö on lailla säädeltyä. Sen sijaan kaupallisten nimien tutkimus herätti kysymyksen, mikä oikeastaan on ruotsin asema kaksikielisessä yhteisössä tai onko yhteisö ensinkään selkeästi kaksikielinen. Suomen ja ruotsin lisäksi kaupallisissa nimissä oli myös muita kieliä, niin olemassa olevia (esim. *Wild Shoe, Salon Bleu*) kuin pseudokieliäkin (esim. *Aktia, Nordea*). Myös suomenkielisten nuorten kommentit siitä, onko ruotsin kielen ylipäättään tarpeellista olla esillä virallisissa nimikylteissä, kertoo ruotsin vähemmistöasemasta yhteisössä. Suomenkielisille nuorille ruotsi oli vain yksi osa monikielistä ympäristöä, kun taas ruotsinkieliset nuoret kokivat juuri ruotsin esilläolon itselleen tärkeäksi. Syrjälä toteaaakin, että nimimaiseman perusteella kyse onkin ensisijaisesti monikielisistä alueista, jotka ovat rakentuneet kaksikielisyyden pohjalle.

Kielen eri keinot, funktiot ja kielten keskinäiset suhteet muovaavat meitä kiel(t)en käyttäjinä ja havainnoijina. Emme vain tule aina ajatelleksi, miten monia aspekteja liittyy ihan arkipäiväiseen kieleemme.

Gorter, D. (2006). Introduction: The study of the linguistic landscape as a new approach to multilingualism. Teoksessa D. Gorter (toim.), *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism* (s. 1–6). Clevedon: Multilingual Matters.

Joronen, P. (2008). ”Tätä ärsyttävämpää ei ole! Hyi!”. *Kielikello*, 1/2008. <https://www.kielikello.fi/-/tata-arsyttavampaa-ei-ole-hyi->

Karttunen, M. (2018). *No pittää kabttoo: puhujan tulevan toiminnan ilmausten kielioppia ja pragmatiikkaa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 119. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2711-8>

- Syrjälä, V. (2018). *Namn – språk – ställe: Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum*. Nordica Helsingensia 52. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4299-3>
- Uusitupa, M. (2017). *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 117. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2646-3>